

پیامد های سبک فرزند پروری سهل گیرانه در رشد اجتماعی از دیدگاه منابع اسلامی

زینب محمدی

چکیده

فرزند پروری از دیر زمان از موضوعات مورد توجه انسانهای بزرگ بوده است. در منابع اسلامی نیز به شیوه های تربیت فرزند اشاره شده است. اندیشمندان اسلامی با الهام گیری از کلام خدا دستورالعملهایی در این زمینه ارائه داده اند. در منابع مختلف چهار سبک فرزند پروری مستبدانه، سهل گیرانه، مسامحه کارانه و مقتدرانه مطرح شده است. در منابع اسلامی وظیفه اصلی فرزند پروری بر عهده والدین است. در این مقاله اهمیت تربیت در اسلام، سبک فرزند پروری سهل گیرانه، ویژگی والدین سهل گیر، آسیب های این روش تربیتی و نظر اسلام درباره این روش بیان خواهد شد. کلید واژه ها: تربیت فرزند، سبک سهل گیرانه، شیوه تربیتی.

نقش والدین و مسئولیت آنان در پرورش جسمی و روانی فرزندان و انتخاب شیوهی تربیتی مطلوب، آن چنان مهم است که امام سجاد علیه السلام برای تربیت فرزند از خداوند متعال کمک می طلبند و برای تأکید بر گزینش شیوهی تربیتی شایسته ی فرزند، خطاب به والدین میفرمایند:

حق فرزندان بر تو آن است که بدانی او از توست و رفتار نیک و بدش در این دنیا با شیوهی تربیت تو پیوند دارد و به دلیل مسئولیتی که برای تربیت فرزندان داری، موظف هستی که او را خوب و شایسته تربیت کنی و به جانب پروردگارش رهنمون باشی. به او کمک کن تا در ارتباط با تو و خودش، از خداوند فرمان برد! همچنین توجه داشته باش که اگر او را به شایستگی تربیت کنی، پاداش آن را خواهی یافت و چنانچه در تربیت او سهل انگاری نمایی، مورد عقوبت خداوند قرار خواهی گرفت!

همچنین بهترین سند برای اهمیت نصیحت های مشفقانه ی لقمان به فرزندش در قرآن نقش والدین و تأثیر شیوهی تربیت آنان بر رفتارهای بهنجار و نابهنجار فرزندان است .

خانه، نخستین و بادوامترین عامل رشد شخصیت افراد خانواده است و نفوذ والدین بر فرزندان تنها به جنبه های اثری محدود نمی شود، بلکه در رشد تمام ابعاد وجودی آنها نقش تعیین کننده ای دارد. (صفورایی پاریزی، دلاوری پورپاریزی، ۱۳۸۹)

همه ی والدین، از اینکه باید فرزندانشان چگونه باشند و چه آگاهی هایی داشته باشند و باید کدام ارزش های اخلاقی و معیارهای رفتاری را در فرایند تحول و تربیت بیاموزند، به طور آشکار یا تلویحی، تصویری آرمانی دارند. رفتار والدین با فرزندانشان متفاوت است، بدین معنی که رفتارهای والدین ابعادی گسترده و پیچیده دارد؛ آنان ممکن است فرزندان خود را دوست بدارند، یا آنها را از خود دور سازند و یا در عین اینکه آنها را دوست می دارند در انضباط نیز بسیاری را می آزمایند؛ کودک را تنبیه یا تشویق می کنند، هم سالان و دوستانی برای کودک خود برمی گزینند که با ارزش ها و اهداف مطلوب هماهنگی داشته باشند. این رفتارهای متنوع، بهنجار و طبیعی که والدین به منظور کنترل و اجتماعی کردن کودکان خود به کار می برند نقشی بسیار مهم در شکل گیری شخصیت و رفتار آتی فرزندان و تفاوت های فردی آنها دارد. در متون اسلامی نیز فرزندپروری فعالیتی پیچیده محسوب می شود که شامل رفتارها، زمینه سازی ها، آموزش ها، تعامل ها و روش هایی است که به طور مجزا و با تعامل با یکدیگر بر رشد شناختی، معنوی، عاطفی و رفتاری در ابعاد فردی و از دیدگاه اسلامی مسئولیت فرزندپروری در اصل بر عهده پدر و مادر است.

حضرت علی علیه السلام می فرماید: «والدین باید برای آموزش و تربیت فرزندان بهترین شیوه ها را به کارگیرند». هم چنین رسول اکرم صلی الله علیه وآله چهره دیگر این مسئولیت پذیری از ناحیه والدین را «حق فرزند بر ولزوم پذیرش مسئولیت آموزش و پرورش والدین» دانسته و فرزند تأکید فرموده است.

« تربیت فرزند» به معنای فراهم آوردن مقدمات لازم برای به فعلیت رساندن قوای او در راه تقرب به خداوند است. این فرایند، نیازمند آگاهی و تمرین عملی است. اگر پدر و مادر در انتقال عقاید صحیح و ایجاد رفتار درست به فرزند خود کوشا باشند، خیر او را فراهم کرده اند و خداوند بر آنان رحمت خواهد نمود. در اسلام درباره عقیده

صحيح و انتقال آن به فرزندان، تكلیفی بزرگ بر عهده والدین گذاشته شده است، زیرا تأثیر عقایدی كه در خانواده رواج دارد و به فرزند القا

می شود در آینده او انكارناپذیر است. در تربیت فرزند نیز، همچون سایر قلمروهای زندگی، باید اصول ثابت را از امور متغیر جدا ساخت و به این حقیقت توجه كرد كه برخی از آداب و ظواهر زندگی تغییر می كند و روابط اخلاقی و نیازمندی های زندگی اجتماعی دگرگون می شود. تربیت فرزند را باید با آگاهی از تفاوت های خود و فرزندان و با توجه به فضای فرهنگی و مناسبات اجتماعی صورت داد. باید فرزند را آماده ساخت تا اصول ثابت و نامتغیر اخلاق را متناسب

با ظرف زمانی و مکانی زندگی خود رعایت کند. این آمادگی، او را برای مقابله با تلقینات مسموم، توانا می سازد و امنیت اخلاقی او را در دوران جوانی و بعد از آن تضمین می نماید. این جملات به امیرالمؤمنین علیه السلام نسبت داده شده

است: «فرزندان خود را با اخلاقی متناسب با روزگارشان مودب سازید؛ فرزندان خود را به اخلاق خودتان تربیت نکنید؛ زیرا آنان برای زمان غیر از شما آفریده شده اند.» (عادل پور، ۱۳۹۶) هدف مقاله ی حاضر این است که پیامدهای سبک فرزند پروری سهل گیرانه را بررسی کرده و از نظر اسلام آن را نقد کند.

مفهوم تربیت

واژه «تربیت» در لغت به معنای پروراندن یا پرورش آمده است. این واژه در آیات و احادیث کمتر استفاده شده، ولی در مقابل واژه تزکیه و تأدیب بیش تر به کار رفته است. تزکیه و تربیت يك معنا دارند؛ زیرا تزکیه نیز مانند تربیت به معنای پرورش است. تزکیه از ریشه زکات است: زکات به معنای رشد و نمو و پرورش است که در پرورش و طهارت نفس نیز به کار می رود. گاهی تزکیه را به بنده نسبت می دهند به اعتبار اینکه خود، متصدی پرورش خویش است؛ مانند «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا». گاهی به خدا نسبت داده می شود؛ زیرا فاعل پرورش در حقیقت خداست؛ مانند «بَلِ اللَّهِ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ». گاهی به پیامبر نسبت داده می شود؛ چون واسطه رسیدن کمال به بندگان است؛ مانند تَلَوْ عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَزَكَّاهُمْ و گاهی نیز عبادت نسبت داده می شود؛ زیرا وسیله پرورش و تکامل نفس است؛ مانند وَحَنَّا مَنْ لَدُنَّا وَزَكَاةً برای تربیت تعریف های متعددی ارائه شده است که در عین تعدد، همگی تربیت فرایندی می دانند که با استفاده از استعداد های فرد تغییراتی در او می آفریند. حال اگر عنصری هدفمند به این فرایند افزوده شود، می توان گفت که تربیت عبارت است از: «فراهم کردن زمینه ها و عوامل برای به فعلیت رساندن و شکوفا کردن استعدادهای انسان در جهت مطلوب» بنابراین تربیت مبتنی بر یک هدف و مقصد است که آن نیز تابع نوع نگرش مکتب ها به انسان و جهان است که همین نگرش تعیین می کند استعداد ها چگونه و به چه میزان توانایی شکوفایی دارند. راز گوناگونی دیدگاه ها درباره ی تربیت در همین نکته نهفته است. (یوسفیان، ۱۳۸۶)

سهل انگاری در تربیت

یکی از عواملی که می تواند انسان را به انحرافات اخلاقی سوق دهد و مقصر اصلی آن، والدین هستند سهل انگاری و سستی در تربیت است. اگر سستی کنیم و به موقع و در وقت مناسب به سراغ فرزندان نرویم و نسبت به

دور کردن آن‌ها از انحرافات نشتائیم و اخلاق و افکار صحیح را به فرزندانمان نیاموزیم، دیری نمی‌گذرد که کار از کار گذشته و رگه‌های انحراف را در وجود فرزندانمان مشاهده می‌کنیم لذا باید از اوان کودکی در تربیت کوشید، همان طور که پیشوایان دین فرموده اند: «أَلْعَلُّمُ فِي الصِّغَرِ كَالنَّقْشِ فِي الْحَجَرِ؛ تعلیم دادن در زمان کودکی مانند حک کردن نقش است بر روی سنگ» و یا در روایت دیگری امام علی (علیه السلام) فرمودند: «انما قَلْبُ الْحَدِثِ كَالْأَرْضِ الْخَالِيَةِ مَهْمَا أُلْقِيَ فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ قَبِلَتْهُ؛ قلب نوجوان مانند زمین خالی و آماده ای است که هر چه در آن بکاری می‌پذیرد.» مسئله ی تربیت در نزد ائمه ی اطهار آن چنان با اهمیت است که امام سجاد (علیه کردن، ادب کردن و نیکی کردن. «(السلام) می‌فرماید: «اعْنَى عَلَى تَرْبِيَتِهِمْ وَ تَأْدِيبِهِمْ وَ بَرِّهُمْ؛ خدایا مرا در تربیت به فرزندانم کمک کن». امام علی (علیه السلام) در نامه ۳۱ نهج البلاغه به فرزندش امام حسن مجتبی (علیه السلام) می‌نویسد: «پسر! هنگامی که دیدم سالیانی از من گذشت و توانایی رو به کاستی رفت، به نوشتن وصیت برای تو شتاب کردم و ارزش‌های اخلاقی را برای تو برشمردم. پیش از آن که اجل فرارسد و رازهای درونم را به تو منتقل نکرده باشم و پیش از آن که خواهش ها و دگرگونی‌های دنیا به تو هجوم آورند و پذیرش و اطاعت مشکل گردد، زیرا قلب نوجوان چنان زمین کاشته نشده، آماده پذیرش هر بذری است که در آن پاشیده شود پس در تربیت تو شتاب کردم، پیش از آن که دل تو سخت شود و عقل تو به چیز دیگری مشغول گردد تا به استقبال کارهایی بروی که صاحبان تجربه، زحمت آزمون آن را کشیده اند و تو را از تلاش و یافتن بی نیاز ساخته اند. در این نامه امام به شتاب کردن در تربیت قبل از اینکه دل نوجوان سخت شود و پذیرشش از دست رود اشاره کرده که سستی و سهل انگاری و از دست دادن وقت نه تنها در امر تربیت بلکه در هر امری مایه پشیمانی و غصه خوردن است. به فرموده امام علی (علیه السلام): «از دست دادن و ضایع کردن فرصت‌ها مایه غم و غصه است.» (گل محمدی، هاشمی، ۱۳۹۹)

اثر محیط خانه و خانواده بر تربیت

کودک در محیط خانه با عوامل انسانی متعددی تماس دارد که مهم ترین آن‌ها پدر و مادر هستند. خانواده، بهترین محیط برای تربیت کودک است. کودک وقتی زبان مادری را در خانه فراگرفت، از طریق مکالمه و گفت و گو، افکار و آرای بنیادی از افراد خانواده به او منتقل می‌شود و معارف و اطلاعات او، هم سطح با افکار خانواده پیش می‌رود و در اعمال خود نیز به تقلید از افراد خانواده می‌پردازد. از این رو، اگر بسیاری از اعمال روزمره انسانها را بررسی و تجزیه و تحلیل و ریشه یابی کنیم خواهیم دید که بیشتر آن‌ها از تربیت خانوادگی سرچشمه می‌گیرد. پژوهشگران با مطالعه برخی حالات روانی ریشه بسیاری بیماری های عصبی و روانی را رفتارهای ناهنجار پدر و مادر با کودک -به ویژه در سالهای اول کودکی- می‌دانند. اعمال پدر و مادر، ناخودآگاه بر کودک اثر می‌گذارد؛ مادری که خود را می‌ترساند، ناآگاهانه فرزندی ترسو تربیت می‌کند. (یوسفیان، ۱۳۸۶)

با رؤسا در جستجوی اثبات وجود و امنیت عاطفی و زور و قدرت است. چنین گروههایی به آسانی جنبه

ضداجتماعی پیدا میکنند(کوزه گرکازرونی، ۱۳۹۶) ۱۵. به احتمال زیاد، این فرزندان

هنگام جوانی احترام والدین خود را هم نگه نخواهند داشت و چه دردناک و غم انگیز خواهد بود حال والدینی که در دوره پیری، مورد بی مهری و انتقام فرزندانیشان قرار گیرند. وضعیت فرزندان که بر اساس الگوی فرزندپروری سهلگیرانه پرورش می‌یابند، چنین است. همان طور که تعلیم و تربیت مستبدانه و رابطه دیکتاتوری میان والدین و فرزندان سبب کینه و کدورت می‌شود، آزادی فراوان نیز سبب بسیاری از نابسامانی‌ها و ناهماهنگی‌ها، در رشد اخلاقی، روانی و شخصیتی فرزندان می‌شود. پولک بر اساس پژوهش‌های خود در سال ۱۹۶۸ میلادی به این نتیجه رسید: والدینی که حکومت خانه را به دست پسر یا دختر جوان خود می‌سپارند، در حقیقت، خود را علیه آنها می‌شورانند و بچه‌هایی که بیش از حد آزاد گذاشته می‌شوند، دارای خصوصیات مشترکی همچون لوس، خودخواه و نامحتاط بودن هستند که از دیگران تقاضاهای فراوان دارند که این تقاضاها برایشان فراهم شود. همچنین سیرز در سال ۱۹۶۱ میلادی دریافت که «آزادی بیش از حد و تنبیه کم در یک خانه، هم بستگی مثبت با رفتار پرخاش گرانه اجتماعی دارند. به ویژه اگر این آزادی در اواسط و اواخر دوران کودکی باشد»(بافکار، ۱۳۹۷)

در جدول زیر ، به طور فشرده و گویا ، رفتار والدین و فرزندان در شیوه ی فرزندپروری سهل گیرانه ، به روایت بامریند بیان شده است. (صفورایی پاریزی، دلاوری پورپاریزی، ۱۳۸۹)

نوع تربیت	رفتار کودک
والدین سهل گیر	کودکان تکانشی - پرخاشگر
۱- قوانین را اجرا نمیکنند؛	۱. در برابر بزرگسالان مقاوم و لجوج هستند؛
۲- قوانین را به وضوح ابلاغ نمی کنند؛	۲. اتکای به نفس آنان کم است؛
۳- تسلیم قهر، گریه و سرزنش می شوند؛	۳. تشخیص موقعیت پیشرفتی آنان در سطح پایین است، یعنی به ندرت احساس می کنند که در حال پیشرفت هستند؛
۴- مقررات انضباطی ناهمسان دارند؛	۴. خویشتن دار نیستند؛
۵- توقع با تقاضای ناچیزی برای رفتار مستقل و رشد یافته دارند؛	۵. پرخاشگرند؛
۶- رفتار بد را نادیده می گیرند و آن را می پذیرند؛	۶. زودخشمگین و خوشحال می شوند؛
۷- خشم و عصبانیت خود را پنهان نمی کنند؛	۷. تکانشی هستند؛
۸- از تظاهر آزاد تکانه ها تجلیل می کنند؛	۸. بی هدف اند یا فعالیت های هدفدار آن ها بسیار کم است؛
۹- کمتر سخت گیری می کنند.	۹. سلطه جو هستند؛

فرزند پروری سهل گیرانه از دیدگاه اسلام

ویژگی اصلی شیوه آسان گیرانه عدم توجه به فرزندان و کنترل آنهاست برخلاف روش تربیتی اسلام، والدین آسان گیر نسبت به تربیت فرزندان خود بی توجه هستند و کنترلی نسبت به رفتار فرزندان خویش به کار نمی گیرند در حالی که در شیوه تربیتی مسئولانه والدین فرزندان را جزئی از وجود خود می دانند و در برابر آنها احساس مسئولیت می کنند؛ چنانکه والدین باید برای آموزش و تربیت فرزندان بهترین شیوه ها را به کار گیرند و تربیت

فرزند به عنوان حق اساسی و مسلم فرزندان شمرده شده است.

اسلام همواره دعوت به میانه روی دارد و هرگونه افراط و تفریط را نفی میکند لذا این سهل گیری نیز از نظر اسلام ناروا است. در روش تربیتی آسان، گیرانه تقاضا کم و پاسخ دهی زیاد است؛ به فرزندان آزادی بیش از اندازه داده میشود و هدفگذاری مناسب برای آنها صورت نمی گیرد. الگوی تربیتی آنها فقط محبت و دوست داشتن است. این خانواده ها بی قید و شرط نیازهای کودکان را برآورده میکنند و الگوی تربیتی آنها فقط محبت و دوست داشتن استن یکی از اساسی ترین مبانی رفتار انسانی از نظر دین اسلام وجود میانه روی در روابط خانوادگی است این اصل در تمام زمینه ها و همچنین در زمینه پنامه خانوادگی مناسب است اسلام محبت به فرزندان به اندازه کافی و بر محور تعادل است و از زیاده روی در محبت نهی شده است. امام صادق (علیه السلام) می فرمایند: «بدترین پدران کسانی هستند که نیکی به فرزندان آنان را به افراط بکشاند» والدین در این خانواده ها از ارزش و جایگاه والایی برخوردار هستند و فرزندان حتی اگر از والدین ناراحت شوند نسبت به آنها واکنش نامناسب نشان نمی دهند در قرآن سپاس و احساس به والدین به عنوان حقی بزرگ در کنار حق خداوند متعال مطرح (اسراء) (۲۲) و در روایات هم حق والدین به عنوان بزرگتری حق بین حقوق اجتماعی قلمداد شده است در روایات اسلامی توصیه شده است که فرزند باید نسبت به والدین فروتن و خاضع باشد و آن دو را بزرگ بدارد و آنها را به اسم صدا نزند و جلوی آنها راه نرود و با مهر و محبت به آنها نگاه کند که چنین نگاهی عبادت است. والدین نباید آنچنان آسان گیر و اهل تسامح شوند که فرزندان بتوانند هر کاری می خواهند انجام دهند و بدون هرگونه مراقبت و نظارتی به هرکجا میخوانند سرکشی کنند و به هر اقدامی می خواهند مبادرت ورزند. این والدین هستند که باید فرزندان را از سقوط و انحراف از خط مستقیم الهی حفظ کنند و موظف و مکلف به مراقبت از فرزندان هستند والدین از نگاه اسلام نسبت به فرزندان مسئولیت سنگینی دارند و موظف اند تا آنجا که میتوانند در تربیت فرزندان خود بکوشند، چرا که فرزندان در دست والدین امانت الهی هستند. بنابراین باید در مراقبت و نظارت بر رفتار فرزندان از هیچ تلاشی دریغ نورزند اگر به فرزند آزادی بیش از حد داده شده کم کم زمینه سرکشی نسبت به والدین نیز فراهم میشود. (کوخایی، ۱۳۹۵)

نتیجه

امروزه بروز ناهنجاری های رفتاری در کودکان و پیامدهای ناگوار آن هم برای خود کودکان و هم برای خانواده والدین آنها باعث شده است که مسئله تربیت کودک به عنوان یکی از پیچیده تری و غامض تری مسائل روزانه مطرح شود. روش تربیت فرزندان از دیدگاه اسلام از اهمیت و ارزش والایی برخوردار است. روش فرزند پروری مبتنی بر اصولی که در آهنگ و یکنواخت از اصول و قواعد و مفاهیم تربیت است که برگرفته از قرآن و سنت می باشد، که خود بنا و ساختمان تربیت سالم بر آن استوار است. یکی از شیوه های اشتباه تربیت فرزند شیوه سهل گیرانه است که از پیامدهای آن هرج و مرج بر روابط اعضای خانواده، بی بندوباری، لاپالایی گری، سهل

انگاری، خودخواهی و بی هدفی فرزندان، تزلزل روحی در روابط فردی و اجتماعی، ضعف های تربیتی و اخلاقی، بی ارادگی، اختلالات روحی و روانی و... است. باتوجه به همه این آسیب ها و از آنجا که اسلام نیز شیوه تربیتی صحیح را در قرآن روایات بیان کرده است، والدین می توانند شیوه تربیتی صحیح را یاد بگیرند و نسلی خوب به جا بگذارند.

منابع

بافکار، حسین، ۱۳۹۷، پدیده فرزند سالاری و رسانه، قم، صدا و سیمای جمهوری اسلامی، مرکز پژوهش های اسلامی
بیرانوند، محمد، ۱۳۹۶، دست بچت بگیر: راهکارهای عملی تربیت دینی کودکان، اصفهان، حدیث راه عشق
حسینی، داوود، ۱۳۸۴، راهکار برقراری روابط سالم و سازنده خانواده، قم، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما
صفورایی پاریزی، محمد مهدی؛ دلاوری پورپاریزی، محبوبه، ۱۳۸۹، شیوه های تربیت فرزندان
عادل پور، محمد حسین، ۱۳۸۹، بررسی و مقایسه سبک های فرزند پروری و دانشمندان غربی
کوزه گر، سهیلا، ۱۳۹۶، انواع شیوه های فرزند پروری و پیامد های آن
کوخایی، آزاد، ۱۳۹۵، بررسی سبک های فرزند پروری در منابع اسلامی
گل محمدی، جعفر؛ هاشمی، سید مجتبی، ۱۳۹۹، انحرافات اخلاقی (راه های پیشگیری و درمان)
یوسفیان، نعمت الله، ۱۳۸۶، تربیت دینی فرزندان، قم، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

